

TÁJÉKOZÁS A MAGYAR NYELVROKONSÁG KÉRDÉSÉBEN.

E Közlöny hasábjain többször fölmerült az ugor és török nyelvrokonság kérdése, a nélkül, hogy némi megállapodásra jutott volna. A magyar nyelv nem lehet kétféle eredetű, a magyar nyelvnek csak *egy* az eredete; ha ugor, akkor nem lehet török, s ha török, akkor nem ugor. Jelen értekezés célja megmutatni, hogy csupán mely eredet lehetséges, s mely okoknál fogva lehetetlen a másik. Ezen tisztán nyelvészeti kérdés megvilágítását tűztük ki célunkul, a mire egyebek közt főleg a Nyelvőrnek az ugor és török theoriák harczára célzó következő szavai indítottak bennünket: «Valóban ideje lesz gondot fordítani arra, hogy a mit a szakértők már rég tisztán látnak, a nagy közönség is megtudja, a kettő közül melyik részen van a tudomány, az igazság». ¹⁾ Ily szempontból fogva fel a dolgot, ne restelljük egy oly nyelvészeti kérdés megvitatását sem, a melyről már azt hittük, hogy rég meg van állapítva. Tartozó kötelességünk ez az okólni akarók irányában. A mi régi, de jó, mindig új marad. Idézzük fel újra a régieket, ismételjük el azt, a mit már számtalanszor elmondtak előttünk mások is, ha csak a tudományos igazság ügyének használhatunk vele.

I.

«Az elméletnek az élet a szülője. Ebből következik, hogy előbb volt meg a nyelv, aztán lett meg a grammatika; a mi nincs meg a nyelvben, nem lehet meg az elméletben sem; a nyelvbeli tények mesterei a grammatikusnak, nem pedig megfordítva». ²⁾

A grammatikus nem csinál szabályokat, a melyekre a nyelvet úgy sem kényszerithetné, hanem a nyelv jelenségeiből vonja el a nyelv szabályait; a nyelvésznek nem lehet az a föladata, hogy a-prioristikus elméleteket készítvén, a nyelv tényeit azokra alkalmazza, hanem ellenkezőleg a nyelvtények alapján alkotja meg az elméletet. Mert a nyelvész nem alakítja, hanem magyarázza a nyelvet.

¹⁾ Magyar Nyelvőr, XIII. köt. 11. füz. 520. l.

²⁾ Szarvas Gábor: *A magyar igeidők*. Bevezetés, V. l.

Azon kérdésre tehát: vajjon a magyar nyelv miféle nyelv? — maguk a nyelvtények fognak leghatározottabban válaszolni. Ha e czélből a nyelvtényeket figyelmesebben vizsgáljuk, azt látjuk például, hogy :

Görög	Latin	Ó-szláv	Német
δύο	<i>duo</i>	<i>dva</i>	<i>zwei</i>
τρεις	<i>tres</i>	<i>tri</i>	<i>drei</i>
επτά	<i>septem</i>	<i>sedmi</i>	<i>sieben</i>
δέκα	<i>decem</i>	<i>deseti</i>	<i>zehn</i>
μήτηρ	<i>mater</i>	<i>mati</i>	<i>mutter</i>
φράτωρ	<i>frater</i>	<i>bratru</i>	<i>bruder</i>
μῦς	<i>mus</i>	<i>müšī</i>	<i>maus</i>
κάλαμος	<i>culmus</i>	<i>slama</i>	<i>halm</i>
νέος	<i>novus</i>	<i>novu</i>	<i>neu</i>
ἵστημι	<i>sto</i>	<i>stoju</i>	<i>stehe</i>

Magyar	Vogul	Oszttyák	Mordvin	Finn
<i>egy</i>	<i>äk</i>	<i>it</i>	<i>ifkü</i>	<i>yhte</i>
<i>két</i>	<i>kēt</i>	<i>kāt</i>	<i>kafta</i>	<i>kahte</i>
<i>három</i>	<i>kōrom</i>	<i>γολim</i>	<i>kolnu</i>	<i>kolme</i>
<i>négy</i>	<i>ñilü</i>	<i>ñet</i>	<i>nilü</i>	<i>neljä</i>
<i>öt</i>	<i>it</i>	<i>vet</i>	<i>vetü</i>	<i>viite</i>
<i>hat</i>	<i>χot</i>	<i>χot</i>	<i>kota</i>	<i>kuute</i>
<i>hét</i>	<i>sāt</i>	<i>tābet</i>	<i>sisem</i>	<i>seitsemii</i>

Oszmanli	Csagatáj	Kazáni-tatár	Csuvas	Szám :
<i>bir</i>	<i>bir</i>	<i>ber</i>	<i>per</i>	1
<i>iki</i>	<i>iki</i>	<i>ke</i>	<i>ikke</i>	2
<i>üç</i>	<i>üç</i>	<i>öt</i>	<i>visse</i>	3
<i>dört</i>	<i>tört</i>	<i>dürt</i>	<i>tuvatta</i>	4
<i>beş</i>	<i>biş</i>	<i>biş</i>	<i>pillik</i>	5
<i>altı</i>	<i>altı</i>	<i>altı</i>	<i>oltta</i>	6
<i>jedi</i>	<i>jiti</i>	<i>jide</i>	<i>si'če</i>	7
<i>sekiz</i>	<i>säkiz</i>	<i>sigez</i>	<i>saqır</i>	8
<i>dokuz</i>	<i>tokuz</i>	<i>tuız</i>	<i>tuur</i>	9
<i>on</i>	<i>on</i>	<i>ın</i>	<i>vonna</i>	10

Magyar	Vogul	Oszttyák	Mordvin	Finn
<i>kő</i>	<i>keu</i>	<i>keu</i>	<i>ker</i>	<i>kive</i>
<i>kéz</i>	<i>kāt</i>	<i>kēt</i>	<i>kud</i>	<i>küte</i>
<i>vér</i>	<i>vujr</i>	<i>ver</i>	<i>ver</i>	<i>vere</i>
<i>toll</i>	<i>taul</i>	<i>tojol</i>	<i>tolga</i>	<i>sulka</i>
<i>hall</i>	<i>χol</i>	<i>χul</i>	<i>kul'e</i>	<i>kuule</i>

Oszmanli	Csagatáj	Kazáni-tatár	Csuvas	<i>Magyar</i>
<i>taš</i>	<i>taš</i>	<i>taš</i>	<i>čol</i>	kő
<i>el</i>	<i>ilik</i>	(<i>kul</i>)	<i>ala</i>	kéz
<i>kan</i>	<i>kan</i>	<i>kan</i>	<i>jon</i>	vér
<i>baš</i>	<i>baš</i>	<i>baš</i>	<i>poš</i>	fej
<i>göz</i>	<i>köz</i>	<i>kiüz</i>	<i>koš</i>	szem
<i>er</i>	<i>bir</i>	<i>bir</i>	<i>par</i>	ad

Már e kevés példából is elég világosan látható, hogy némely nyelvek több-kevesebb egyezést mutatnak egymás között, a mely szögyezések bizonyos szorosabb egybetartozásról látszanak tanúskodni, úgy hogy ezek alapján az illető nyelvek többé-kevésbélesen határolt csoportokba oszthatók. Itt három ilyen nyelvcsoportot mutattunk be, t. i. az *árja*, *ugor* és *török* nyelvek csoportját. De folytassuk vizsgálódásunkat.

	Német		Latin
<i>maler</i>	<i>achtung</i>	<i>amator</i>	<i>oratio</i>
<i>gärber</i>	<i>fügung</i>	<i>lector</i>	<i>lectio</i>
	Magyar	Finn	Török
<i>adó</i>	<i>adat</i>	<i>antava</i>	<i>alış</i>
<i>tisztelő</i>	<i>tisztelet</i>	<i>tekevü</i>	<i>veriş</i>

Tudvalévóleg *magas* és *mély* hangokat szoktunk megkülönböztetni. Ámde ezen magas és mély magánhangzók az *árja* (német, latin stb.) nyelvek szavaiban vegyesen fordulnak elő, még pedig egy és ugyanazon szóban, s a tőszókhöz járuló képzők és ragok magánhangzói teljesen indifferensek a tőszó magánhangzói iránt. Nem úgy a magyar, finn és török nyelvekben. Ezeknek szavai vagy magashangúak, vagy pedig mélyhangúak; s a képzők és ragok a szavaknak magas- vagy mélyhangúságához alkalmazkodnak, azaz magashangú szavakhoz a képzők és ragok magashangú alakjukban, mélyhangú szavakhoz pedig mélyhangú alakjukban járulnak. Ennek a hangtani jelenségnek *magánhangzó-illeszkedés* (*vocal-harmonie*) a neve. A magánhangzó-illeszkedés a magyar, ugor és török nyelvek közös sajátása az *árjaság* ellenében, mely ezt a nyelvtörvényt nem mutathatja fel; s noha főntebb a szögyezések útmutatása szerint az ugor és török nyelveket két különálló csoportba kellett is soroznunk, mindamellett ez a nevezetes hangtani sajátosság a mellett látszik tanúskodni, hogy a magyar, ugor és török

nyelvek az árjasággal szemben egy szorosabb egységet alkotnak, az ú. n. *altaji* nyelvek egységét. Szóval tehát a magánhangzó-illeszkedés az altaji nyelvcsaládnak közös nyelvsajátsága. Ellenben az árja nyelvek bármelyikében egészen közönségesek és természeteseek ilyen szavak, mint görög ἕδωρ, δόω; latin *coelum*, *poena* stb., a melyekben pedig a magánhangzó-illeszkedés megvoltának legcsekélyebb nyoma sincs.

Görög	Latin	Német
ἐν ἕδατι	<i>in aqua</i>	<i>im wasser</i>
ἐν οἰκίᾳ	<i>in domo</i>	<i>im hause</i>
Magyar	Osztják	Finn
<i>vizben</i>	<i>jinkne</i>	<i>vedessäi</i>
<i>házban</i>	<i>χotna</i>	<i>talossa</i>
Oszmanli	Kazáni-tatár	<i>Magyarul</i>
<i>süda</i>	<i>stüda</i>	<i>vizben</i>
<i>evde</i>	<i>öjdü</i>	<i>házban</i>

Itt két lényeges különbséget veszünk észre. Először azt, hogy a magyar, ugor és török, illetőleg altaji nyelvcsalád a szó hangjainak minőségéhez alkalmazza az inessivns ragját, holott az árja nyelvcsoportban ennek semmi nyoma sincsen, — a mint azt már fentebb kifejtettük; másodsor azt, hogy az ugor és török nyelvcsoportban, illetőleg az altaji nyelvcsaládban a helyviszonyjelölő szócskák a töszó végével összeforrtak, míg az árja nyelvcsoportban épen ellenkezőleg a szó előtt s önállólag állanak.*)

Görög	Latin	Ó-szláv	Német	
ἀγαθὸς ταῖς	<i>bonus puer</i>	<i>dobruji muž</i>	<i>guter knabe</i>	
ἀγαθὴ γυνή	<i>bona mulier</i>	<i>dobraja žena</i>	<i>gute frau</i>	
ἀγαθὸν ζῷον	<i>bonum animal</i>	<i>dobroje zvěř</i>	<i>gutes tier</i>	
Magyar	Vogul	Osztják	Votják	Finn
<i>jó fiú</i>	<i>jomas pi</i>	<i>jem poχ</i>	<i>bur pinal</i>	<i>hyvä poika</i>
<i>jó nő</i>	<i>jomas nē</i>	<i>jem neñ</i>	<i>bur kišno</i>	<i>hyvä nainen</i>
<i>jó állat</i>	<i>jomas uj</i>	<i>jem vöje</i>	<i>bur kika</i>	<i>hyvä eläin</i>
Oszmanli	Kazáni-tatár	<i>Magyarul</i>		
<i>ejī oγul</i>	<i>jakšī ul</i>	<i>jó fiú</i>		
<i>ejī karī</i>	<i>jakšī katīn</i>	<i>jó nő</i>		
<i>ejī *hajvan</i>	<i>jakšī *χajban</i>	<i>jó állat</i>		

*) Szarvas Gábor: *A magyar igeidők*. Bevezetés, IX. 1.

Az első (árja) osztály mellékneveinek végződését a főnév nemétől teszi függővé, a második (ugor) és harmadik (török), azaz altaji osztály nemet egyáltalában nem ismer.*)

Latin		Német			
facio	pello	helfen	sprich		
fecit	pepuli	half	sprach		
factum	pulsum	geholfen	spruch		
Latin		Német			
amo	lejo	legere	achten	leben	
amavi	legi	lector	achtete	lebte	
amatum	lectum	lectio	achtung	gelebt	
Magyar	Finn		Török		
ad	adna	antaa	antaisi	sevmeek	sevišmek
ada	adjon	antoi	antakoon	sevdi	sevinmek
adott	adás	antanut	antaminen	sevmiš	sevinž.

Az árja nyelvekben, a mint a fentebbi példákbl láthatjuk, a szóképzés és szóragozás kétféle módon történik. Először úgy, hogy a képzők és ragok hozzájárulásával még az alaptő vocalisa is változást szenved, sőt néha maga ezen alaptő vocalisának változása pótolja a képzőt és ragot. Másodsor úgy, hogy a megfelelő képzők és ragok hozzájárulásával az alaptő vocalisa semmi változást nem szenved. Az árja nyelvekben tehát mind a két mód el van terjedve; ellenben a magyar, ugor és török nyelvekben csak emez utóbbi mód az uralkodó, s nincs kifejlődve a belső vocalisoknak változása mint grammatikai functio.

Miudebből elég világosan kitűnik, hogy némely nyelvek egy közös forrásra vihetők vissza, s ezek a *rokon nyelvek*; de kitűnik a felhozott példákbl az is, hogy a magyar nyelv az altaji nyelvek sorába tartozik, s az ugor és török nyelvekkel képez bizonyos szorosabb együvéget. Ennyi az, a mit a nyelv általános tájékozásul és útmutatásul nyújt számunkra.

Ezekben a szembeötlő nyelvsajátságokon kívül vannak még az altaji nyelvekben rokon szavak is, s jóllehet e részben már maguk az altaji nyelvek is különálló csoportokra oszlanak, — mint fentebb az ugor és török nyelvsoportok tárgyalásakor láttuk, mindamelllett az altaji nyelvcsalád körén belül a szorosabb együvé-tartozást mutatja és bizonyítja még a *szókincs rokonsága* is. Ilyen

*) Szarvas Gábor: *A magyar igeidők*. Bevezetés, X. 1.

altaji ősrokon szók pl. a *verbum esse* és *fieri*, ugor *vol-* (magy. *val-*, *vol-*): f. *ole-*, zürj. *völ-*, votj. *vol-*; tör. *bol-*: oszm. *ol-*, ág. *bol-*; mong. *bol-* | magy. *em-ni*, f. *ime-*; tör. *em-(im-)* | magy. *nyal-*; ugor *nal-*: f. *nuole-*; tör. *jala-* | ug. *kel-*, *kil-*; tör. *kel-*, *gel-* | ug. *al* (m. *al*); tör. *al*, *alt* (*alın*) | ug. *ele* (m. *elö*); tör. *il* (*el*) stb.¹⁾

II.

Eljutottunk addig, hogy a magyar nyelv a nagy altaji nyelvcsaládba tartozik, s ezt mai nap csakugyan nem is vonják többé kétségbe. Ámde az altaji nyelvcsalád maga is több részből áll; melyik részhez kell hát sorakoznunk? S erre nézve már szétágaznak a vélemények.

A nagy altaji nyelvcsalád részei: 1. az ugor, 2. szamojéd, 3. török, 4. mongol, 5. tunguz-mandsu nyelvesoportok. Mindezeknek vannak közös sajátosságai, — mint fönnebb kifejtettük —, mert egy közös bölcsőből eredtek; de vannak különözéseik is — a fejlődés és változás nyomai —, s ezek különöz ismertető jellegeik. — A szamojéd, mongol²⁾ és tunguz-mandsu csoportba — az általános altaji rokonságon kívül — mint különöz egyedet ma már senki sem sorozza a magyar nyelvet, s így ezekről nincs mit vitatkoznunk; másképen áll a dolog az ugor és török nyelvesoportokkal. Hosszú évek nyelvészeti munkásságának fáradságos eredménye az ugor *theoria*, melyet legújabban (1882) megtámadott a «Magyarok Eredeté»-nek török *theoriája*. Az ugor *theoria* szerint ugor, a török szerint természetesen török a magyar nyelv. — Immár eljutottunk a nagy kérdéshez: az ugor vagy török nyelvek sorába tartozik-e a magyar nyelv?

Minden altaji nyelvnek van hangtana, szótana és mondat-tana; azért hát vegyük sorra a legszembetűnőbb hangtani, szótani és mondat-tani különözéseket.

¹⁾ Rövidítések: *m.*, *magy.* = magyar; *ug.* = ugor; *tör.* = török; *t.* = török-tatár; *k. t.* = köz-török v. keleti török; *f.* = finn; *mord.* = mordvin; *cser.* = cseremis; *lp.* = lapp; *zürj.* = zürjén; *votj.* = votják; *vog.* = vogul; *osztj.* = osztják; *oszm.* = oszmanli; *csag.*, *ág.* = csagatáj; *tat.* = tatár; *kaz. t.* = kazáni tatár; *kirg.* = kirgiz; *kojb. kar.* = kojbál-karagasz; *csuv.* = csuvasz; *alt.* = altaji; *jak.* = jakut; *szam.* = szamojéd; *mong.* = mongol.

²⁾ Azelőtt Fogarasi és Bálint megkísérlették ugyan a mongol *theoria* fölállítását, de eredménytelenül.

E czélból vegyük szemügyre mindenek előtt az *általános ismertető jeleket*, vagyis azon legnyomósabb mozzanatokot, melyek biztosan és határozottan tájékoztatnak bennünket a kitzúzott kérdés megfejtésében, mint akár az egyik, akár a másik nyelvcsoporthoz legújabb jellemvonásai. Azt már eléggé megvizsgáltuk, hogy miben és mennyiben egyeznek e nyelvcsoporthoz, most tehát feladatunk megfigyelni, hogy miben és mennyiben különböznek egymástól. Ezen az alapon azután meg fogjuk állapíthatni azt is, hogy mily közösség avagy különbözőség van a magyar nyelv és a szóban forgó két nyelvcsoporthoz közt általában?

Első sorban a *hangtan* szolgáltat erre nézve igen érdekes és tanulságos adatokat. Nem is szükség hosszasan kutatnunk, s már is nyomára jövünk azon *hangalaki* sajátágnak, hogy a törökségben — különösen a köztörökben — *n, n̄* hangot a szó elején vajmi keveset találunk; ez a körülmény abban leli magyarázatát, hogy a törökségben az *n, n̄* hangok nem kedvelt szókezdő hangok. Csak az altai (kondomi) és kojbal-karagasz török dialectusok használnak eredeti szókezdő *n, n̄**) hangokat mint *újabb hangfejlődést* a k. t. *j* ellenében (pl. k. t. *jumurta, jumurka*, oszm. *jumurta*: kojb. *numurka, numerka*, kar. *numurha*; oszm. *jumruk*: kojb. *numzuruk*, kar. *niuduruk*). Nem úgy az ugor nyelvek. A szókezdő *n, n̄* hangok az egész ugorországban szeltére divatoznak s igen jelentékeny álláspontot foglalnak el. Szükségtelen említenünk, hogy a szókezdő *n, n̄* hangok a magyar nyelvben is nagyon fontos szerepet játszanak. E szókezdő hangokra nézve olyan érdekes példákat, milyeneket az ugor (és magyar) nyelvek terén — a legtöbb esetben még egyező szókön is — fölhozhatunk bármennyit, a törökségből nincs hatalmunkban kimutatni. Pl. m. *nyájas*: lp. *naijes* = vidám; észt *naljase* = tréfás | m. *nyal-*: oszty. *nal-*, vog. *naluj-*, lp. *nolo-*, *noallo-* = nyalni | m. *nyel-*: oszty. *nel-*, lp. *näle-*, cser. *nel-*, f. *niele-* = nyelni, lenyelni | m. *nyil*: zürj. *nöl*, votj. *nel*, vog. *näl, näl*, oszty. *nol, nial*, lp. *nuol*; mord. *nal*, f. *nuole*, észt *nöle, nōti* = nyil | m. *nyúz*: vog. *ňuj-*, lp. *nuove-* = nyúzni | m. *nyelv*: vog. *nielm*, oszty. *nielim*; cser. *jilme* = nyelv; lp. *nälme* = száj | m. *nyál*: mord. *nolga* = takony; liv *nolga* = nyálka; lp. *naule* = iszap | m. *nyél*: vog. *näll*; oszty. *nal, nül* = nyél | m. *nyers*: vog. *nar*, oszty. *iar* =

*) Szókezdő *n̄* hang különben is csak az északi törökségben, nevezetesen a *karagass*ban található.

nyers | m. *nyugod-* : f. *nukku-*, mord. *nuva-* = aludni, szenderegni | m. *nyir* : vog. *nir*, votj. *ner* = vessző, ág | m. *nyír-* : oszty. *nōyr-* ; mord. *nara-* = nyirni | m. *nyúl* : mord. *numil*, lp. *riommel* = nyúl | m. *nyúl-* : vog. *nūns-*, *nūoss-* = nyúlni | m. *nyuszt* : oszty. *nogos*, vog. *nōys* ; votj. *niz*, észt *nugise* = nyuszt | m. *nyolcz* : vog. *nollov* = u. a. || m. *négy* : vog. *nīlā*, *nīle*, *nīle* ; oszty. *nel*, *niel*, *nēda*, *niet* ; votj. *niļ* ; lp. *nelje* ; f. *neljä*, *neli* | m. *negyven* : vog. *nālimen* | m. *nő*, *né* : mord. *ni* ; vog. *nē*, *ne*, *neu* ; oszty. *ne*, *ni* = nő | m. *nedv* : votj. *ned* = sár ; f. *neite* = nedv | m. *neki* : lp. *neik*, *nieika* = u. a. | m. *név* : f. *nime*, zürj. *nim*, oszty. *nem* = u. a. | m. *néz-* : mord. *nāje-*, *neje-* = látni ; oszty. *ni-* = u. a. Ezek mind nevezetes példák, s a mit hangsúlyoznunk kell, jó részök *igeszó*. Ilyen szavak egyezése, mint : *nyal-*, *nyel-*, *nyúz-*, *nyugod-*, *nyír-*, *nyúl-*, *néz-* stb. *) páratlan a maga nemében. — Valamint a szókezdő *n*, *n̄* hangok, úgy a szókezdő *l*, *r* hangok is a török szótárnak alig számbavehető csekély részét foglalják el, míg az ugor szótárnak igen kedvelt hangjai. Nincs oly ugor nyelv, melyben a szókezdő *l*, *r* hangok fontos szerepet ne játszanának, s a magyarban is nagy elterjedésnek örvendenek. A törökségben mindössze csak egy-két dialectusban találunk néhány eredeti példát ; a többiek javarészt hangkopás útján keletkeztek, mit a megfelelő k. t. teljesebb alakok bizonyítanak. Pl. kirg. *lak* : k. t. *olak* ; *lau* : *ulan* ; *rak* : *irak* ; *rū* : *uruk* ; (a szókezdő *n*-vel is megtörtént ez, pl. kirg. *nan* : k. t. *inan*). Sőt a köztörök még az *l*, *r* kezdetű idegen szók elé is vocalist told, mert az *l*, *r* liquidák épen nem kedvelt szókezdő hangok a törökségben ; pl. *limun* : k. t. *ilimun* ; *rus* : k. t. *urus*. Annálfogva nincs is módunkban a törökség részéről oly tanulságos példákat kimutatni, mint az ugarság és magyarság részéről. Pl. m. *lep-* : vog. *lep-*, votj. *lip-*, cser. *lebed* = befödni | m. *ló* : vog. *lū*, oszty. *lovi* = ló | m. *lő-* : cser. *lū-* ; zürj. *lij-* ; vog. *li-*, *lāj-* ; mord. *lede-* = dobni, löni | m. *lök-* : f. *lykkää-* = u. a. | m. *lúd* : vog. *lunt* = lúd ; cser. *ludo* = kacsa | m. *lap* : észt *lapp* = lapos ; cser. *lapa* = tenyér ; mord. *laps* = lapos | m. *lé* : f. *lieme*, észt *lēm*, cser. *lem* = lé, leves | m. *lélek* : vog. *lili*, oszty. *lil* = u. a. | m. *lép* : zürj. *lop* = u. a. | m. *lependék* : oszty. *libindi* = lepke | m. *lev-* : lp. *lē*, f. *lie-* =

*) V. ö. Budenz J. *Magyar-ugor Összehasonlító Szótár*. — Megjegyzendő, hogy a szókezdő *n*, *n̄* hangok a szamojéd és mongol nyelvekben is el vannak terjedve.

lenni | m. *liszt*: f. *listime* = korpáliszt | m. *lucsok*: f. *losko* = u. a. | m. *lyuk*: f. *loukko* = rés, nyílás | m. *láb*: vog. *lājil* = u. a. || m. *rág-*: vog. *ragn-* = u. a. | m. *rak-*: f. *rakenta-* = rakni, építeni | m. *rejt-*: vog. *räut-* = u. a. | m. *renyhe*: f. *röhmiä* = ügyetlen és lassú | m. *reped-*: f. *repi-* = szétrepeszteni | m. *reszket-*: vog. *rüsg-* = u. a. | m. *roskad-*: lp. *ruossa-* = leroskadni, ledölni | m. *röpül-*: f. *ryöppy-* = szállongani.¹⁾ Ime, ismét ilyen egyező *ige-szók*, mint: *lep-, lö-, lök-, lev-, rág-, rak-, rejt-, reped-, reszket-, roskad-, röpül-* stb.!

Czélszerűnek láttuk a szókezdő *n* és *ni* hangokat, valamint a szókezdő *l* és *r* liquidákat is — mint egybetartozókat — együttesen tárgyalni. De meg kell jegyeznünk, hogy az *n* és *ni* hangok közt maguk közt is némi különbséget kell tennünk. A jésített *ni* hang ugyanis mint szókezdő hang az ugorság nagyobb részében, az ú. n. északi ugor nyelvekben és a magyarban szerepel, míg a déli ugor nyelvekben csak sporadicusan fordul elő néhány esetben;²⁾ ellenben a szókezdő *n* hang az ugorságnak mind a két ágában, különösen pedig a déli ugor nyelvekben (melyekhez a finn is tartozik) viszi a főszerepet. Erre a nevezetes momentumra különben még rátérünk. — A szókezdő *n*, *l* és *r* a törökségben nem kedveltek ugyan, de annál fontosabb szerepe van az utóbbinak (*r*) a török szók végén. Van t. i. egy sajtáságos török hangváltozás, az ú. n. *rotacismus*, vagyis a *z*:*r* hangok váltakozása.³⁾ A rotacismust legnagyobb mértékben kétségkívül a *csuvas* nyelv fejlesztette ki, de e hangváltozás nemcsak a csuvas és a többi törökség, hanem az egyes török dialectusok között is egészen közönséges. Pl. k. t. *ikiz*: csuv. *jiger*; k. t. *kiz*: csuv. *χir*; oszm. *jaz-*: csuv. *sír-*; oszm. *sekiz*: csuv. *sakkir*; oszm. *dokuz*: csuv. *tuxxur*; oszm. *jüz*: csuv. *sür*; csag. *tüz-*: ujjur *tür-*; k. t. *boza*: ujj. *bor*; oszm. *gelmez*: azerbajzani *gelmer*; k. t. *berinüz*: alt. *päriyär*.⁴⁾ Minden esetre föltűnő és nevezetes tény ezzel szemben, hogy a magyar

¹⁾ V. ö. Budenz J., *MUGSz.* — Megemlítjük még, hogy a szókezdő *l* szam. és mandsu nyelvekben is szerepel.

²⁾ Így nevezetesen a finn *K.*, finn *V.*, mord *M.*, cseremiszi nyelvekben. Budenz: *Verzweigung der ugrischen Sprachen*, 13. l.

³⁾ V. ö. lat. *ausosa*: *aurora*; kfn. *was*: úfn. *war*.

⁴⁾ Sok ily szó a mong. nyelvben is *r*-es alakú; pl. *ükür* = ökör *ikere* = iker stb.

nyelv nem ismer ilyen *z:r*-féle hangváltozást, valamint az ugor nyelvek sem fejlesztették azt ki. A *rotacismus* tagadhatatlanul a törökségnek egyik igen érdekes fejlesztménye.

Következik már most az *alaktan*, mely a legáltalánosabb körültekintésre is egy igen érdekes és figyelemre méltó jelenséget s egyszersmind igen hathatós kritériumot nyújt nekünk. Ilyen a *tárgyas igeragozás*. Az igeragozásnak ezt a nemét pompásan kifejlődve találjuk az ugarságban meg a magyar nyelvben, de a törökségben nem mutathatunk ki hozzá fogható. Annál nagyobb súlyt kell helyeznünk erre a fontos és határozott különbséget feltüntető mozzanatra, mert a *tárgyas igeragozás* a török nyelvekkel szemben jellemző ugor nyelvsajátság, s ott, a törökségben egyáltalában nyoma sincs. A *tárgyas igeragozás* megvan a *mordvin*, *vogul* és *osztják* nyelvekben, továbbá a *magyarban* is. Pl. *küldöm*, *küldöd*, *küldelek* stb.; vog. *kietilem*: *küldöm* ered. **küldölm* (v. ö. *küldelek*, *látlak*); ellenben vog. *kietēm*: *küldök*; a tárgyra mutató rag az *l*.¹⁾ A *tárgyas igeragozás* a mord. nyelvben a lehető legtökéletesebb. Pl. mord M.

Csak alanyi raggal.

- Ind. præs. 1. sz. *sodan* tudok
2. sz. *sodat* tudsz
3. sz. *sodaj* tud

II. tárgyszem.

1. *sodatü* tudlak
—
3. *sodatansa* tud téged

1. *sodatüdüz* tudlak titeket
—
3. *sodatüdüz* tud titeket

III. tárgyszem.

1. *sodasa* tudom őt
2. *sodasak* tudod őt
3. *sodasi* tudja őt

1. *sodasajnü* tudom őket
2. *sodasajt* tudod őket
3. *sodasinü* tudja őket

I. tárgyszem.

- 2. *sodasamak* tudsz engem
3. *sodasamañ* ő tud engem

—
2. *sodasamašt* tudsz minket
3. *sodasamaz* tud minket.²⁾

Vámbéry szerint a törökben is volna nyoma a *tárgyas igeragozás*nak, mert az oszmanliban van határozott és határozatlan

¹⁾ Az *-m* és *-k* az egy. sz. 1. szem. ragjai.

²⁾ Bud., *Mord. Nyelvt.* § 29.

igeragozás; csakhogy itt nem *határozott* és *határozatlan*, hanem *tárgyas* és *tárgyatlan* igeragozásról van szó. Avagy képes az oszm. határozott (determinatív) igeragozás a cselekvés alanyán kívül egyúttal tárgyát is kifejezni, mint pl. a magyar tárgyas igeragozás? Tapasztalásunk szerint nem képes arra; s ennél fogva mi ismételve hangsúlyozzuk, hogy bár mindent hozhatott a magyar nyelv a törökségtől, de a tárgyas igeragozást soha!

(Vége következik.)

STEUER JÁNOS.

Palladastól.

Anth. Pal. X. 32.

Sok van a serlegnek s az ajaknak a széle között még.

Az Anthologia ezt a közmondássá vált verset Palladesnak tulajdonítja. Már jóval ő előtte idéztették. Aristoteles szerint e közmondás Alkaiostól ered. (Aristos in Schol. Hom. Od. XXII. 9. Lycophr. Cass. 489.) V. ö. Zenob. V. 71. Diogenian. VII. 46. Proverb. Bodlei. 768. Gelliusnál így van latínra fordítva: *Multa cadunt inter calicem supremaque labra.* S a M. Cato Censorius egyik beszédében előfordult *inter os atque offam*-mal azonosítva. Festusnál p. 149. a 2. ezt olvassuk: *Manum et mentum proverbium ex Græco ductum, quod est πολλά stb.* Az angoloknál ilyen alakot váltott:

There is many a slip
'twixt cap and lip.

A francziáknál:

Entre bouche et cuillier
Avient souvent grand encombrier.

Kind Frigyes, a «Freischütz» libretto szerzője, így fordítja Ankaeos című költeményében:

Zwischen Lipp' und Kelchesrand
Schwebt der finstern Mächte Hand.

A németeknél ez szokásos idézetté vált s első sorát Heyse legújabb regényének címeül is választotta. (V. ö. Büchmann *Geflügelte Worte* VI. kiad. 56. lap.)

A magyar közmondások közül az felel meg neki leginkább: Sok szerencsétlenség eshetik egy szempillantásban is. Ballagi Példab. 7039.

P. T. E.